

RUS YAZAR KONSTANTİN NİKOLAYEViÇ LEONTYEV'İN ESERLERİNDE BALKANLAR VE YAZARIN “PEMBE” ADLI HİKÂYESİ

**Balkans in the Works of the Russian Writer Konstantin Nikolaevich Leontyev and
His Story “Pink”**

Muvaffak DURANLI*

ÖZET

Konstantin Nikolayeviç Leontyev (1831- 1891) on dokuzuncu yüzyıl Rus sosyal düşünce tarihinde eşsiz bir yer almıştır. O, aşırı tutucu bir politik düşünür, edebiyat eleştirmeni ve yazardı. Kırım'da doktor olarak çalıştıktan sonra Rus diplomatik servisine girdi ve sekiz yıl Girit adasında ve Balkanlarda konsolos olarak çalıştı. K. N. Leontyev'in en bilinen romanı “Pembe”dir. Bu roman bir Çingene kızı ve bir Arnavut beyi arasındaki aşkı anlatmaktadır. K. N. Leontyev'in romanında bu aşka ek olarak Osmanlı İmparatorluğundaki Balkan halklarının temsilcileri analiz edilmektedir.

Anahtar kelimeler; Konstantin Nikolayeviç Leontyev, Balkanlar, Girit, Osmanlı İmparatorluğu, Arnavut, Konstantin Leontyev.

ABSTRACT

Konstantin Nikolaevich Leontiev (1831-1891) occupied a unique place in the history of social thought in the 19th Century Russia. He was an ultra-conservative political philosopher, literary critic and novelist. After working as a doctor in Crimea, he entered the Russian diplomatic service and worked for eight years as a consular official in the island Crete and in the Balkans. K. N. Leontiev's best-known novel is “Pink”. This novel describes a love story between a Gypsy girl and an Albanian ruler. In addition this love, the novel analyzes representatives and stereotypes of other peoples of the Ottoman Balkans.

Keywords; Konstantin Nikolaevich Leontyev, the Balkans, Crete, Ottoman Empire, Albanians, Konstantin Leontyev.

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, Bornova İZMİR.

Edebiyat, kendi gelişimini etkilenmelerle perçinlemiş bir sanat dalıdır. Bu etkilenme bazen yaşanan zaman biriminin farklılığından bazen de farklı kültürlerden kaynaklanmaktadır. Farklı kültürel yapılardan beslenme özellikle Rus edebiyatı için oldukça besleyici olmuştur. Rus edebiyatının beslendiği farklı kültürel kaynaklar arasında Türk kültürü belirgin bir yer tutmaktadır. Pek çok Rus yazarının dilinde, kelime seçiminde Türk kültürünün etkisi görülürken bazen bu etkilenme dil dışında, motif, kahraman tipi, anlatımın mekânı olarak da yer almaktadır.

Makalemizde üzerinde durmaya çalışacağımız Konstantin Nikolayeviç Leontyev, bu etkilenme süreçlerinin ortaya konulması açısından ayrı bir öneme sahiptir. K. N. Leontyev'in etkilenmesi, onun Türk kültürünün yoğun olduğu Balkan topraklarındaki yaşamından da kaynaklanmaktadır. Bu etkilenme, yazarın eserlerinin adlandırılmasında da görülmektedir. Yazarın "Pembe" adını taşıyan hikâyesi bu açıdan oldukça ilgi çekici bir çalışmadır.

Rus edebiyatında romanın birinci karakterinin ve adının Türk kültür kökenli bir kelimeyle tanınmasının bir başka örneği Lev Nikolayeviç Tolstoy'un "Hacı Murat" adlı eserinde görülmektedir. İki eserin Türk kültür kökenli bir ad taşımasına rağmen, anlatımların coğrafyası farklıdır. L. N. Tolstoy'un kahramanı Çarlık Rusya'sının topraklarında yaşarken, K. N. Leontyev'in Pembe adlı kahramanı Osmanlı topraklarının bir vatandaşıdır.

Konstantin Nikolayeviç Leontyev'i Balkanlara yönlendiren ve eserlerinde Türk kültür ortamını yansıtmaya iten unsur, elbette onun farklı yaşam öyküsüdür. Makalede ilk başta yazarın yaşamı, daha sonra çevresindeki halklardan etkilenmesi, bu etkilenmeyi kendi düşünsel çalışmalarında ve eserlerinde yansıtmaya biçimi ve son olarak "Pembe" adlı romanı incelenmeye çalışılacaktır.

Konstantin Nikolayeviç Leontyev'in Farklı Yaşam Biçimi

Konstantin Nikolayeviç Leontyev, 13 Ocak 1831'de Kaluga vilayetine bağlı Meşçevskiy kazasının Kudinova köyünde doğdu. Ailesinin yedinci çocuğu olan Konstantin, ilk eğitimini evde annesinden aldı. 1841 yılında Smolensk gimnazyumuna yazıldı, 1843 yılında ise soylu çocukları için ayrılmış "Dvoryanskiy Polk" adı verilen alayda askeri eğitime başladı. Ekim 1844 yılında hastalık nedeniyle alaydaki eğitimini bırakmak zorunda kaldı. Aynı yıl yarım bıraktığı eğitime Kaluga gimnazyumunda devam etti. 1849 yılında Moskova Üniversitesi Tıp Fakültesinde okumaya başladı.

1851 yılında K. N. Leontyev, "Jenitba po lubvi" (Aşk İçin Evlilik) adlı ilk eserini tamamladı. Aynı yıl içinde "Bu eserini İ. S. Turgenyev'e gönderdi, eser Turgenyev tarafından beğenildi, onun tavsiyesi üzerine bir dergi tarafından kabul edildi, fakat dönemin sansür kurulu bu eserin yayınlanmasına izin vermedi".¹

1854 yılında doktor diplomasını alan Konstantin Leontyev, gönüllü olarak Kırım'a gitti. 10 Ağustos 1857 yılında ordudaki görevinden ayrılarak Moskova'ya geri döndü. 1859-1860 yıllarında Nijegorod vilayeti Arzamasskiy nahiyesindeki Baron Rozen'in malikanesinde

¹ D. S. Mirskiy, "Konstantin Leontyev", *İstoriya Russkoy Literaturı S Drevneysh Vremen Do 1925 Goda*, Londra, Overseas Publications İnterchange Ld, 1992, s. 514.

aile doktoru olarak çalıştı. 1860 yılı sonunda bu görevinden ayrılan Leontyev, buradan Peterburg'a geçti ve burada yaşayan kardeşi Vladimir Nikolayeviç'in yanında yaşamaya başladı.

1861 yılında yeniden Kırım'a gelen Leontyev, Elizaveta Pavlovna Politova adlı bir kadınla evlendi. Bu evlilik, yazarın yakın çevresi tarafından yadırganmıştır. D. S. Mirskiy, Elizaveta'nın eğitimsiz Rum kökenli bir kadın olduğunu belirtmiştir.² Leontyev, onaylanmayan bu evlilikten sonra karısını Kırım'da bırakıp ilk büyük romanı "Podlipki"yi³ yayınlacağı Peterburg'a geri döndü. Peterburg yaşamı yazarın yaratıcılığına destek olmuş ve Leontyev, ikinci eseri olan "V Svoem Krayu" (Kıyısında) adlı romanı 1864'de Peterburg'ta yayınlamıştır.

Aileden yeterli derecede ekonomik destek göremeyen ve sadece yazı yazarak geçinemeyeceğini anlayan K. N. Leontyev, 1863 yılında Dış İşleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlar. Ekim 1863'de Girit adasındaki Rus konsolosluğundaki sekreterlik görevine atanır. Girit'teki bir yıllık yaşamı, yazarın edebi çalışmalarında yeni bir sayfa açar, bundan sonraki çalışmalarında Balkan halkları onun temel ilgi alanını oluşturmuştur. "Oçerki Krita" (Girit'ten Yazılar), Hrizo", "Hamid i Manoli" (Hamid ve Manoli) adlı eserler bu dönemin verimli ürünleri arasında yer almaktadır.

1864 yılında Leontyev iki yıldan daha fazla bir süre kalacağı Edirne'deki konsolosluk görevine geçti. Edirne, Konstantin Leontyev'e İstanbul'da bulunma ve buradaki kültürü daha iyi anlama imkanı da sağladı. K. N. Leontyev 1867 yılında Tulça'daki konsolos yardımcısı görevine atandı.

1868 yılı K. N. Leontyev'in sadece edebi alanda değil, aynı zamanda fikir alanında da çalışmalarına başladığı yıldır. Bu yılda dönemin ünlü Slavyanofili olan Nikolay Pavloviç İgnatyev'den⁴ onay aldıktan sonra "Gramotnost i Narodnost" (Okuryazarlık ve Halkçılık)⁵ adlı makalesini yayınladı. Fikir alanındaki bu çalışmalarının yanı sıra edebi çalışmalarını da sürdüren Konstantin Leontyev, 1811- 1862 yılları Rus yaşamını konu edinen "Reka vremen" (Zaman Nehri) adlı roman serisi üzerinde çalıştı. Bir yıl sonra K. N. Leontyev Arnavutluk'taki Yanya şehrine konsolos olarak atandı. Buranın sert iklimi onun sağlığını tehdit ettiği için buradan Selanik'e geçti. Temmuz 1869'da koleraya yakalanması, 1871 yılında annesini kaybetmesi yazarın psikolojik açıdan arayışlara yönelmesine neden oldu.

Bu dönemde sığınacak güvenli ortam, Leontyev için Hıristiyanlık oldu ve bu sığınak, onun ileriki yıllardaki çalışmalarında yansımaları bulmuştur.

² Mirskiy, *age.*, s. 515.

³ Belorusya'daki bir yerleşimin adı.

⁴ N. P. İgnatyev (1832- 1908). Slavist bakış açısına sahip devlet adamı ve bir dönem "Slavyanofiller" arasında etkili olmuş düşünce adamı. Bk. M. M. Gorinov, **Gosudarstvennaya i Obşçestvennaya Deyatelnost N. P. İgnatyeva (1879- 1908 gg)**, Moskova 2007 (doktora tezi özeti).

⁵ Bu makale ilk olarak 1870 yılında "Zarya" gazetesinde, daha sonra 1913 yılında S. Petersburg'da K. N. Leontyev'in Toplu Eserlerinin VII cildinde, son olarak Moskova'da K. N. Leontyev, **Pozdnyaya Osen Rossii**, ss. 157- 196'da yayınlanmıştır.

İyileştikten sonra keşiş olmaya karar verdiyse de bunu gerçekleştiremedi. 1872- 1874 yıllarını İstanbul'da ve Hakli adasında geçirdi. Bu dönem onun ilerideki çalışmaları için oldukça verimli oldu. Bu dönemde kaleme aldığı ve daha sonraki yıllarda yayınlanan eserleri arasında "Panslavizm i Greki" (Panslavizm ve Yunanlılar), "Panslavizm na Afone" (Atina'da Panslavizm), "Vizantizm i Slavyanstvo" (Bizantizm ve Slavyanlık)⁶ ve "Odissey Polihroniades" adlı roman ve çalışmaları yer almaktadır.

Yaklaşık on bir yıl süren yurt dışı görevinden sonra K. Leontyev, 1874 yılında doğduğu topraklara geri döndü, burada da aradığı huzuru bulamayan Leontyev, bu dönemde daha çok dine sarıldı. K. N. Leontyev ne dinde ne de ülkesinde huzuru bulamayınca 1879 yılında "Varşavskiy Dnevnik" (Varşova Günlüğü) gazetesinde çalışmak üzere Varşova'ya yola çıktı. K. N. Leontyev, bir yıl kadar bu gazetede çalıştıysa da ekonomik nedenlerden dolayı gazeteden ayrıldı.

K. N. Leontyev, 1880 yılının Kasım ayında Moskova Sansür Komitesi'nde çalışmaya başladı. Konstantin Leontyev, Sansür Komitesi'ndeki altı yıllık görevi sırasında "Egipetskiy Golub" (Mısır Güvercini) adlı romanını, "O vsemirnoy lyubvi" (Evrensel Aşk), "Strah Bojiei i lyubov k çeloveçestvu" (Tanrısal Korku ve İnsanlığa Sevgi) adlı makalelerini yazdı. K. N. Leontyev, 1885- 1886 yıllarında farklı yıllarda yayınladığı çalışmalarının yanı sıra yeni çalışmalarını "Vostok, Rossiya i Slavyanstvo" (Doğu, Rusya ve Slavyanlık) adlı külliyatta bir arada yayınladı.

12 Kasım 1891'de zatürreden ölünceye kadar K. N. Leontyev, "Zapiski Otşelnika" (Bir Münzevinin Notları), "Natsionalnaya Politika Kak Orudie Vsemirnoy Revolyutsii" (Evrensel Devrimin Silahı Olarak Ulusalci Politika), "Analiz, Stil i Veyanie" (Analiz, Stil ve Etki) adlı çalışmalarını yazarken kısa bir süre de Kliment takma adıyla rahiplik yaptı. Onun rahiplik görevinin ardından yatan neden N. F. Budanova'ya göre Selanik'te yaşadığı dönemde geçirdiği ağır hastalıktır. "O zaman Leontyev, Atina'dan bir rahibin ona getirdiği Meryem Ana ikonu karşısında bir söz verdi, iyileşmesi durumunda kendi yaşamını köklü bir şekilde değiştirecek ve hatta rahip olacaktı. O beklenmedik bir şekilde iyileşti, fakat ölüm korkusu kaldı ve onun inancında üstün bir yer aldı".⁷

Konstantin Nikolayeviç Leontyev'in Rusya Dışındaki Yaşamına ve Edebiyat Alanı Dışındaki Çalışmalarına Genel Bir Bakış

Konstantin Nikolayeviç Leontyev, hayatının en yaratıcı dönemini Balkanlar topraklarında geçirmiş veya farklı bir söyleyişle, Balkan topraklarındaki yaşam Leontyev'e farklı alanlarda yazma olanağı yaratmıştır.

⁶ K. N. Leontyev'in bu makalesi ilk olarak "Çteniya İmperatorskom Obşçestve İstorii i drevnostey Rossiyskoy Pri Moskovskom Universitete", Moskova 1875, No 3; ayrı basım olarak yine Moskova'da 1876 yılında yayınlanmıştır. Defalarca yazarın diğer külliyatlarında yer alan bu çalışma son olarak K. Leontyev, **Vostok, Rossiya i Slavyanstvo**, Moskova 1996, ss. 94-155'de yer almıştır.

⁷ N. F. Budanova, "Epistolaryniy Dialog O Dostoevskom K. N. Leontyeva i V. V. Rozanova", **Dostoyevskiy. Materiali i İssledovaniya**, S- Petersburg 2005, c. 17, s. 139

K. N. Leontyev, yaşadığı dönemde edebiyatın diğer temsilcileri kadar ünlü olmasa da edebiyat dışındaki yazılarıyla da ülkesinin fikir hayatında etkili olmuş bir isimdir. Leontyev'in en temel yönü, onun tutuculuğudur. Yazar, yaşamının başlarında hayran olduğu İ. S. Turgenyev'e ileriki yıllarda belirgin bir kızgınlık da duymaktadır. Ona göre, Slav toplumdaki değerlerin tartışılmaması gerekmektedir. Turgenyev ise "Babalar ve Oğullar" adlı romanıyla o günkü Rus toplumunda var olan değerleri tartışmaya aşmakta, yapıcı olmaktan çok yıkıcı olmaktadır. Leontyev'e göre, bırakın tartışmayı, olmayan değerlerin de diğer toplumlardan alınıp benimsenmesi gerekmektedir. Yaşadığı dönemde "Slavyanofil" olarak tanımlanan Leontyev, aslında pek çok çalışmasında Slav kavramını ve Slav halklarını eleştirmekten geri kalmamıştır.

Bu makalede Konstantin Nikolayeviç Leontyev'in "Pembe" adlı hikayesi üzerinde duracağımız için yazarın edebiyat alanındaki diğer çalışmaları ele alınmayacak, sadece onun siyasi düşüncelerini işlediği yazılarına genel olarak değinmeye çalışılacaktır.

Konstantin Leontyev, "Gramotnost ve Narodnost" makalesinde Tuna'daki hayatına genel olarak değinmektedir. K. N. Leontyev'in Tuna bölgesindeki hayatı onun için oldukça eğitici. O, bu topraklarda hem Ruslar dışındaki Slav kökenli halkları hem de başta Osmanlı vatandaşı olmak üzere Balkan topraklarındaki halkları tanıma imkânına sahip olmuştur. Leontyev için özellikle Dobruca, yazıları için zengin kaynak içermektedir.

"Tesadüf beni oldukça uzun bir zaman Tuna'da yaşamaya zorladı. Tuna kıyılarında yaşam oldukça eğitici... Bu Türk vilayetinde aynı yönetim, aynı toprak, aynı gök altında Türkler, Tatarlar, Çerkezler, Moldavanlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Çingeneler, Yahudiler, Alman kolonistler ve birkaç Rus boyu yaşamaktadır..."⁸

Farklı kültürel ortamlarda yaşamak zorunda kalması, K. N. Leontyev'in geçmişindeki tutuculuğu kaldıramamış, ama belirli bir ölçüde bu tutuculuğu mantıksal bir zemine oturtmuştur.

Örneğin Konstantin Leontyev'in sosyo- politik görüşlerini değerlendirirken S. V. Hatuntsev yazar için şu tanımlamayı yapar.

"Onun sosyo- politik görüşleri zaman içinde değişti, fakat XIX. yüzyılın yetmişli yıllarından itibaren Leontyev 'ateşli bir reaksiyoner'- asilzadelik, mutlakiyetin ve Ortodoks kilisesinin tüzüklerinin yetenekli ve katı bir savunucusu olarak yer aldı".⁹

Elbette K. N. Leontyev'i farklı değerlendiren araştırmacılar da söz konusudur. Örneğin S. G. Osmaçko, Leontyev'de Hristiyanlığın ikinci planda kaldığını düşünmektedir. "Rozanov'a mektuplarında K. N. Leontyev onda her zaman dünyanın estetik ölçüsünün Hristiyanlığı üzerinde yer aldığını itiraf etmektedir".¹⁰

⁸ N. F. Budanova, *age.*, s. 159.

⁹ S. V. Hatuntsev, *Konstantin Leontyev: İntellektualnaya Biografiya, (1850- 1874 gg)*, 2007, S.- Petersburg, Alateyya. s. 5.

¹⁰ S. G. Osmaçko, "İstoriko- Kulturniy İdeal K. N. Leontyeva: Kritičeskiy Analiz v Trudah Mıslıteley i İstorikov Bogoslovskogo Napravleniy", *Yaroslavskiy Pedagogičeskiy Vestnik*, 2010, No 4, c. I (Gumanitarnie Nauki), s. 19

K. N. Leontyev, pek çok Rus yazarın aksine en önemli çalışmalarını yurt dışında gerçekleştirmiştir. Onun Rusya sınırları dışına çıkışı, edebi ve fikir çalışmalarında belirgin bir yansıma bulmuştur. Yurt dışından sonra kendi ülkesinde ürettiği çalışmalarda da yurt dışı izlenimlerinin etkisini görülebilir niteliktedir. K. N. Leontyev'i ana yurdundan ayrılmaya iten hangi nedenler olmuştur sorusuna araştırmacı Nikolay Berdyayev şu şekilde cevap vermektedir.

“K. Leontyev'in konsolosluk yaşamı, onun aradığı ve Rusya'da bulamadığı güzelliğin, mutluluğun arayışıdır... O, Rusya'nın içine gün geçtikçe işleyen Burjuva Avrupa uygarlığından Doğu'ya kaçmıştır. Bu kaçış, İngilizlerin İtalya'ya, Fransızların vahşi halklara ve Uzak Doğu'ya kaçtıkları gibidir.”¹¹

K. N. Leontyev'in güzellik arayışı kaynaklı bu kaçış, yazarın “Vizantizm ve Slavyanstvo” çalışmasının yazımında, Ruslar dışındaki halkları görerek değerlendirmesinde oldukça yararlı olmuştur.

Bizans'a ait değerlerin Slav halklarında da olması gerektiğini savunan K. N. Leontyev, özellikle kendi kültürel yapısı içinde aileye verilen önemin yetersiz olduğunu belirtmekte ve diğer halklarda, özellikle de Türklerde ailenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır: “Aile kavramının bizde zayıf olduğunu iddia ederken Tanrım ben haksız olayım! Eğer benim yanıldığımı, benim bu konuda kötümser olduğumu kanıtlayacak kesin bir istatistik varsa ben mutlu olacağım. Fakat şimdiye kadar bana bunu kanıtlayamadılar, ... Yunanlılarda, Yugoslavlarda, hatta Türklerde aile kavramının bizden daha sağlam ve daha derin olduğu konusunda ısrarcı olacağım”.¹²

K. N. Leontyev, Türk aile kavramını bir paragrafta diğer halkların adını anmaksızın şöyle tanımlamaktadır: “Müslüman ailesinin ideali Hristiyan ailesinden daha aşağıdadır; fakat Türklerin kişisel derecesi, onların toplumsal gelişme koşulları, onları kendi ailesini, kendi boyunu, kendi soyunu, kendi ocağını daha çok sever bir duruma getirmiştir. Onlarda aile huzuruna büyük bir sempati vardır”.¹³

K. N. Leontyev'i etkileyen unsurlardan biri de Türklerin genel olarak Ruslara ve Rusya'ya olumlu yaklaşımıdır: “Bu zamana kadar Türkiye'deki Müslümanların Batıyla ve bizlerle iyice tanışmış olması oldukça ilginçtir. Biz Ruslar, Türkiye ile eski bir antagonizm (uyuşmazlık) ve onca savaşa karşın hem kişilik olarak hem de devlet karakteri olarak Batı Avrupalılardan daha çok Türklerin hoşuna gittik. İmparatorluğumuzun kilise karakteri onlarda saygı uyandırıyor; onlar bu çizgide kendi halklarının dini karakteriyle pek çok benzerlik buluyor. Bizim disiplinimiz, bizim saygınlığımız ve uysallığımız onları büyülüyor. Onlar bizim gücümüze imrendiklerini ve bizi birbirlerine iyi bir örnek olarak gösterdiklerini söylüyorlar”.¹⁴

¹¹ N. Berdyayev, “Diplomatičeskaya slujba na Vostoke”, **Očerık istorii russkoy religioznoy misli, Paris, YMCA- Press, 1926, s. 9.**

¹² K. N. Leontyev, “Vizantizm i Slavyanstvo”, “Çteniya İmperatorskom Obşçestve İstorii i drevnostey Rossiyskoy Pri Moskovskom Universitete”, Moskova, 1875, No 3, s. 24.

¹³ K. N. Leontyev, **age.**, s. 25.

¹⁴ K. N. Leontyev, **age.**, s. 29.

Konstantin Nikolayeviç Leontiyev'in "Vizantizm ve Slavyanstvo" çalışması, onun kendi toplumunun köklerine getirdiği eleştirilerle doludur. Bu çalışmada Slav kavramını sıkça sorgulayan ve Slavizme uygun bir karşılık aramaya çalışan Konstantin Leontyev sık sık uygun bir karşılığın olmadığını dile getirmektedir.

"Slavizm nedir sorusunun cevabı yok. Bizim bütün Slavlara ait açık, kesin çizgiler, belirli tarihi özellikler aramamız da boşunadır. Slavizm, sadece ortak bir kanın (bütünüyle temiz olmamasına karşın) ve yakın dillerin bir ideolojisi, kabileye ait etnografik bir avuntu olarak algılanabilir".¹⁵

Yazarın Slavizme bu yaklaşımı diğer Slav halkları için de söz konusudur. Ona göre "Eski Bulgar ve eski Sırp krallıklarının tarihi oldukça renksizdir ve hiç bir özellik, kesin karakteristik bir Slav özelliği göstermemektedir: onlar çok hızlı bir şekilde... Bizans kültür akıntısına girmişlerdir; Bizans devletinin çöküşüyle birlikte, kendine özgü bir şekilde olgunlaşmamış devlet iktidarı da son bulmuştur".¹⁶

Eleştirmen V. V. Zenkovskiy, Konstantin Leontyev'de devletçilik kavramının veya onun deyimiyle "devlet kültü"nü her zaman önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Ona göre, "Devlet halkın veya halkların gelişimini ve yaşamını sağlayacaktır, fakat devletin gücü onun halkının ruhsal ve ideolojik sağlığıyla bağlantılıdır. Devletin yozlaşması ve halkların manevi açıdan yozlaşması birbirine paralel gitmektedir".¹⁷

K. N. Leontyev'in eski Sırp ve Bulgar krallıklarına yaklaşımıyla günümüz Çeklerine yaklaşımı aynı çizgileri içermektedir.

"Ahlaki, kişilik özellikleriyle Çekler daha çok Almanları, belki daha kabul edilebilir bir vurgu almış Güney Almanları andırmaktadır. Onlar güçlüdür, durağandır, sabırlıdır, aile yaşamında düzen taraftarıdır, müzisyendir. Politik tarih Çekleri liberal diplomaside dikkatli, usta yapmıştır. Onlar sanki Avrupalı ustalar gibi isyanları riske etmeden zamanında gösteri ve miting düzenlerler. Onlar Rusya'ya ait olmak istemezler, fakat Avusturya'yı uzaklaştırmak için Rusya ile onu korkuturlar. Tek kelimeyle onlardaki her şey yerinde, düzenli, her şey tam modaya göredir".¹⁸

Konstantin Leontyev, diğer Slav halkları arasında Bulgarları da ele alır. Ona göre "Çekler nasıl Almanlar tarafından eğitildiyse Bulgarlar Yunanlılar tarafından eğitilmiştir. Bulgarların inançları Yunanlıların inançlarıyla birdir, alışkanlıkları benzerdir; dini anlayışları son zamana dek aynıdır. Köy geleneklerinde, inançlarında, yapılarında farklılıklar vardır, fakat bu farklılıklar (dil dışında) öylesine büyük değildir...".¹⁹

K. N. Leontyev, sadece Slav kökenli halkları analiz etmekle yetinmez, o hayatının en yaratıcı yıllarını geçirdiği Balkan topraklarındaki insanları analiz etmeye çalışır.

¹⁵ K. N. Leontyev, *age.*, s. 30.

¹⁶ K. N. Leontyev, *age.*, s. 34.

¹⁷ V. V. Zenkovskiy, *İstoriya Russkoy Filosofii*, Moskova, Akademiçeskiy Proekt, Raritet, 2001, s. 431.

¹⁸ K. N. Leontyev, *Vizantizm i Slavyanstvo*, s. 35.

¹⁹ K. N. Leontyev, *age.*, s. 36.

“... Adalı (mesela Giritli) zariftir, güzeldir, gururludur, ince ve iyi kalplidir; o sadece görünüm olarak değil, duygusal açıdan Trakyalı bir Yunanlıdan bir Arnavuttan daha romantiktir; sonuç olarak o denizcidir. Arnavut veya Epirotlu genellikle çirkindir, çok solgundur, zayıftır... Onda savaşçı bir romantizm vardır; erotik romantizm bulunmamaktadır. Giritli aşık olur, Epirotlu asla. Girit'in halk şarkıları erotizmle doludur; Epir'in şarkıları kuru ve sadece savaş içeriklidir...”²⁰

K. N. Leontyev edebi çalışmalarıyla fikir çalışmalarını iç içe sürdürmüştür. Bu iç içelik sayesinde yazar, düşüncelerini edebi eserleriyle de perçinlemiştir. O, özellikle diğer halklardaki olumlu yönleri kendi toplumuna da taşımak istemektedir. Yazar, “Pembe” adlı çalışmasında hem kendi düşünsel gelişimini yansıtmakta hem de kaleminin sınırlarını aşmaktadır.

K. N. Leontyev, ülkemizde çok az eserinin çevirisi ile bilinmektedir; bunlardan biri onun diplomatik yazışmalarının çevirisi,²¹ diğeri ise “Mısır Güvercin”i adlı romanının Türkçeye çevirisidir.²²

Konstantin Leontyev'in “Pembe” Adlı Eserindeki Karakterler

Konstantin Leontyev'in “Pembe” adlı öyküsü, yazarın sadece Balkanlar'da yaşadığı dönemde bu topraklarda yaşayan halklar hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

“Pembe. Povest iz Epir- Albanskoy Jizni” adlı çalışma ilk olarak “Russkiy Vestnik” adlı dergide 1869 yılında yayınlandı²³. Zaman içinde farklı yayın organlarında da yer alan Leontyev'in bu çalışması son olarak yazarın bütün eserlerini kapsayan bir külliyatta 2001 yılında yayınlanmıştır²⁴.

“Pembe” adından da anlaşılacağı gibi, bir kadının çevresinde gelişen olayları konu edinmiştir. Pembe'yi farklı kılan ise onun dans ederek kendisinin ve ailesinin karnını doyan bir Çingene kızı olmasıdır. Diğer pek çok ülkede olduğu gibi, Çingenelere yaklaşım diğer Balkan halklarında da benzer şekildedir.

Konstantin Nikolayeviç Leontyev, Pembe adlı Çingene kızının çevresinde gelişen bir aşk öyküsünü okuyucusuna aktarırken gerçekte Balkanlarda bu dönemde yaşayan diğer halkların ön plana çıkmış temsilcilerini tasvir etmekte ve bir tipler galerisi oluşturmaktadır. Bu tipler galerisinin yanı sıra roman, Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinde Balkanlarda yaşananları, bir yabancıнын gözüyle ortaya koymaktadır.

²⁰ K. N. Leontyev, *age.*, s. 36

²¹ K. N. Leontyev'in farklı tarihlerde yayınlanmış yazılarından bir kısmı için bk. K. N. Leontyev, *Diplomatik Mektuplar, Notlar, Raporlar (Osmanlı'nın Sosyal ve Siyasal yapısı ve Rusya İlişkileri 1865- 1872)*, Kaynak yayınları /Tarih Dizisi (çev. Mais Alizade), İstanbul 2009.

²² K. N. Leontyev, *Mısır Güvercini*, Kırmızı Yayınları (Çev. Yaşar Avunç), İstanbul 2010.

²³ “Pembe”, *Russkiy Vestnik*, c. LXXXIII, kitap 9, ss. 166- 218.

²⁴ K. N. Leontyev, *PSSİP (Polnoe Sobranie Soçineniy i Pisma)*, c. 3, S- Peterburg 2001, ss. 88-146.

Hikâye, “Pembe” adını taşısa anlatımın merkezinde yer alan Pembe değil, onunla umutsuz bir aşk yaşayan Hayrettin Bey’dir. Hayrettin Bey, on altı yaşındaki Çingene kızı Pembe’ye aşık olduğu, onu ilk gördüğü tarihte yirmi altı yaşındadır. Konstantin Leontyev, Hayrettin’le ilgili bilgileri anlatımın başında okuyucusuyla paylaşmaktadır. Hayrettin Bey, eski bir soylu, Epir bölgesinden bir Arnavuttur.

Anlatımda belirgin bir yeri olmasa da Konstantin Leontyev, Hayrettin’in babasını da okuyucusuna tanıtır. Bu tanıtım ana nedeni, Hayrettin’in diğer insanlardan farklılığını daha iyi sergilemektir: “Hayrettin’in yaşlı babası Şakir Bey, kendi insanların bütün iyi özelliklerine sahiptir, fakat onların kötülüğüne ve menfaatperestliğine sahip değildir. O neşeli ve iyidir; zorunlu olmadıkça kendi çalışanlarını üç masada besler, çünkü Müslümanlar Yunanlılarla yemez, Yunanlılar Müslümanlarla, hem Müslümanlar hem de Yunanlılar onun avludan kovmadığı Çingenelerle yemek istemezler”.²⁵

Belki de bu nedenle, Hayrettin, diğer halkların temsilcileriyle aynı masada oturmakta, aynı ziyafette yer almakta, hatta onlardan birine aşık bile olabilmektedir.

Gençliğinde Şakir’in esir alınmasından sonra oğlu Hayrettin’i doğuran karısı öldürülür, Şakir Bey de bir zamanlar evinde hizmetçi olan, çocukluk aşkı Yunanlı Marigo ile evlenir, Sultana kılıcıyla hizmet eder.

Şakir Bey’in Osmanlıya sadık olması, oğlu Hayrettin’in geleceğini etkiler. Hayrettin İstanbul’da eğitim alma imkanına sahip olur. Bu ise onun bulunduğu toplumdaki daha da farklılaşmasını sağlar.

“Hayrettin, orada Avrupa kibarlığını öğrendi; Türkçe, Farsça ve biraz Fransızca öğrendi; Yunanca çocukluğundan beri ana diliydi. Yanya’daki şimdiki Türkler Türkçe bilmezler, Yunanca konuşurlar”.²⁶

Şakir Bey, oğlunun uzun süre İstanbul’da eğitim almasından rahatsız olur. O, bu rahatsızlığını şu şekilde dile getirir.

“Paşaların yanında yazıcılık yapma; bu Tsargradlı puştların²⁷ işidir; yazarlar, yazarlar; bütün Franklar ve Ruslar orada kumandanlık yaparlar. Sen burada kendi gelirleriyle yaşa, ben seni hemen evlendireceğim. Sultan sana eğitim almanı ve adam olmanı emretti ama sen ona, babanın hizmet ettiği gibi, kılıcınla hizmet edebilirsin”.²⁸

²⁵ K. N. Leontyev, “Pewmbe. Povest iz Epir- Albanskoy Jizni”, **PSSİP (Polnoe Sobranie Soçineniy i Pisma)**, c. 3, S- Peterburg 2001, s. 110

²⁶ K. Leontyev, **age.**, s. 112.

²⁷ K. N. Leontyev’in romanının sonunda “Pembe”, “selamlık”, çiftlik”, “devlet” ve “yaşmak” gibi, yirmi iki adet kelimenin sözlük karşılığı verilmiştir. Metin içinde bazı kelimelerin italik yazıldığı görülmektedir. Bu tür kelimelerin bazıları Türkçe, bazıları ise Rusçadır. Metinde geçen “puşt” kelimesi de italik olup, gramatik açıdan Rusçadaki ismin –in hali ve çoğuldur. Üstelik kelime kendi önünde yer alan o günkü İstanbul’u tanımlayan “tsargrad” sıfatıyla da uyumludur. Bu kelimenin dilimize Farsçadan geçmiş, argo anlamında kullanıldığını düşünmekteyiz. Bkz. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988, 2. cilt (k-z), Yeni Baskı, s. 1205.

²⁸ K. Leontyev, **age.**, 112.

Bundan sonra Hayrettin, babasının ona uygun gördüğü Emine adında soylu ve zengin bir kızla evlenir.

Konstantin Leontyev, eserin bütünü içinde karakterlerini yaratırken zıtlıklardan yararlanmayı tercih eden bir yazardır. Zıtlık burada Hayrettin'in karısı Emine ve onun babasının karakterlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yazar, Emine'nin hiç de babasına benzemediğini sakın ve sessiz yaradılıştaki olduğunu belirtmektedir.

Sıradan bir evliliği olan Hayrettin'in en yakın arkadaşı Yunanlı bir doktordur. "...Hayrettin Bey, evde biri hastalandığında her zaman ona başvurur. Onlar Petropulaki'yle sıkı dosttur".²⁹ Hayrettin'in Yunanlı bir doktorla dostluğu, onun çevredeki Yunanlılar tarafından da sevilmesini sağlar.

K. N. Leontyev'in eserinde farklı halkların yönetimden hoşnutsuzluğuna sıkça gönderme yapmaktadır. Örneğin Yanyalı Türkler, yönetimden şikayetçidirler.

"Bize her şeyden çok yabancı dil gerek- derler zengin beyler. Bize bizim bilmediğimiz Türkçe gerek: bu dil hükümetin, devletin dili; bize Yunanca gerek; bu dil buradaki halkın dili; bize Fransızca gerek: bu Avrupa uygarlığının dili... Biz her açıdan Yunanlılardan geri kaldık. Yunanlılar, Rusya ve Moldavya'da çalışıp zenginleştiler ve Epir'de okul inşasına milyonlar verdiler, bizi kim düşünecek? Padişah bizi düşünmüyor; o kendine saraylar inşa ettiriyor".³⁰

Türkler yönetimden şikayet etmekte, ama bu hoşnutsuzluk sadece yönetimle sınırlı değildir. Artık Balkanlar, her gün kaynamakta, bir zamanlar dostça yaşayan halklar artık içten içe birbirlerine nefret etmeye başlamaktadır. Ayrıca her gün asılsız söylentiler yayılmaktadır.

"Girit'te Yunanlılar isyan bayrağı açar; halk arasında Rusların ordularını Tuna'ya sürdüğü, bir Sırp prensin Bosna'ya saldırdığı, Çernogoriya'nın savaşa hazırlandığı, Fransa'nın Rusya'ya yardım ettiği ve Yunanlıların Müslüman kanını daha rahat ve kolay dökmesi için Girit'ten yedi gemi Yunanlı getirdiği şeklinde söylentiler yayılır".³¹

İşte bu zor günlerde Hayrettin, bölgenin İdare Meclisi'ndeki görevini sürdürmeye devam eder. Hayrettin'in üyesi olduğu bu meclisin başkanlığını Çerkez kökenli Fehim Paşa yapmaktadır. K. N. Leontyev, bu karaktere olumlu bir geçmiş çizer. "O defalarca Avrupa saraylarında elçi olmuş,... Onun hayatı olaylarla doludur. Kuş uçmaz kervan geçmez bir Kafkasya köyünde doğan Fehim paşa, akrabaları tarafından bin kuruşa güçlü bir paşaya satılmış, yirmi yıl Yunanistan'da savaşmış, yenilmiş, Yunanlılar tarafından esir alınmış ve onlar tarafından kulakları kesilerek serbest bırakılmıştır".³²

Fehim- Paşa'nın Yunanlılara duyduğu öfkenin altında yatan onun çektiği acılardır. Zira anlatımda onun kulaklarını kesen Yunanlı subayın onu serbest bırakırken söylediği sözler Fehim Paşa tarafından hayatı boyunca unutulmamıştır.

²⁹ K. Leontyev, *age.*, 112.

³⁰ K. N. Leontyev, *age.*, s. 115- 116.

³¹ K. N. Leontyev, *age.*, s. 116.

³² K. N. Leontyev, *age.*, s. 116.

“Yaşa hayvan, yaşa ve bu Ellen’i hatırla! Biz ileride Türk kadınlarının rahmindeki çocukların “Ellen” sözünü duyduklarında titremesini istiyoruz!”³³

Konstantin Leontyev, Fehim Paşa ve Hayrettin arasındaki ilişkinin temelinde belirli bir saygı yer olsa da genel olarak Fehim Paşa’nın Arnavutları küçümsediğini onun şu cümleleriyle dile getirir.

“Onların ne inancı ne de vicdanı var. Arnavutluk’un diğer bölgelerindekiler, gavurlar gibi Hristiyan kiliselerinde mum yakar, oruç tutarlar, burada bizim gibi sünnet olurlar, Ramazan’ı kutlarlar, ... beктаşidir, kendi törenlerini gizli yaparlar ve domuz gibi şarap içerler. Bu barbar halk hiçbir şeye inanmaz...”³⁴

K. N. Leontyev, Hayrettin ve Pembe arasındaki aşk ilişkisini vermeden önce toplumun içinde bulunduğu sosyal koşulları, insanların birbirleri hakkındaki düşünceleri verir. Yazara göre, böylesi bir ortamda aşk da hiç kolay değildir. Özellikle bu aşk, bir Çingene kızınaysa daha da bir zordur.

Hayrettin ilk olarak bir Musevi bankerin kız kardeşinin düğününde daha sonra da bir doktor arkadaşının bekâr evindeki gecede Pembe ile karşılaşır. Bu iki karşılaşma ve aralarında geçen konuşma, iki insanın birbirini daha iyi tanımasını sağlar.

İkinci karşılaşmanın ardından Pembe, Hayrettin’e olan aşkını dile getirir. Her iki karşılaşmadan sonra Hayrettin, Pembe’ye altın ve değerli hediyeler verir. Gün geçtikçe Pembe’ye bağlanan ve onun yanındakiler tarafından sömürülen Hayrettin, artık Pembe’ye olan aşkı yüzünden ailesini ihmal etmeye başlamıştır.

Hayrettin’in Pembe ile olan ilişkisi genel anlamda toplum tarafından da yadırganmaktadır. Hayrettin bir süre sonra Pembe’yi kendine ikinci bir eş veya haremine bir kadın olarak almayı düşünmeye başlar. Bu durumu karısına açıkladığında ise büyük bir tepkiyle karşılaşır. Ayrıca bu yasak aşk ilişkisi gerek Hayrettin’in kayın pederi gerekse babası tarafından onaylanmamıştır.

Hayrettin’in Pembe’ye olan tutkulu aşkı, onu ikinci eş olarak eve getirme isteği sonucu karısı, çocuklarını da yanına alıp baba evine gider. Kayın pederi ise bir şekilde Pembe’yi bu topraklardan uzaklaştırma çarelerini arar. Sonuçta Pembe’dense Hayrettin’i bir şekilde uzaklaştırmanın daha kolay olacağına karar verilir.

Hayrettin, Osmanlı’nın bir başka bölgesine görevlendirilir. Gideceği yer, eserde kesin adı verilmemiş olan yer, Arabistan çölleri. Bu gidişin arkasında Fehim Paşa vardır. Fehim Paşa, Hayrettin’in babası ve kayın pederini huzura kabul eder. Onlara korumasız bir Çingene kızını bu topraklardan süremeyeceğini, bunun yerine Hayrettin’i sürgüne gönderebileceğini belirtir. Bu kararın ardında Hayrettin’in Fehim Paşa’nın onaylamadığı ilişkileri yer alır. Fehim Paşa, Yunanlılara karşı her zaman düşmanca bir tavır sergilerken, Hayrettin onların dostluğunu kazanmıştır. Hayrettin gençtir, gösterişlidir, aile tarafından zengindir.

Hayrettin için sürgün cezasından daha ağır olan Pembesiz bir hayattır. Bu nedenle Hayrettin, Pembe’yi yanında götürmeye karar verir. O güne kadar verdiği değerli hediyeler

³³ K.N. Leontyev, *age.*, s. 116.

³⁴ K. N. Leontyev, *age.*, s. 118.

karşısında aşkını dile getiren, onunla her koşulda yaşamak istediğini belirten Pembe, Hayrettin'in bu teklifini reddeder.

Gerçek aşkı bulduğunu zanneden Hayrettin, hayal kırıklığına uğrar. Onun evliliği aşk üzerine değil, aile ilişkileri üzerine kurulmuştur. Bu yeni ilişkide de tek taraflı bir aşk vardır. Bu, Hayrettin'in aşkıdır. Pembe ise güce aşıktır, güç yoksa Pembe de yoktur.

Hayrettin'in Fehim Paşa tarafından sürgüne gönderilmek istenmesi, Hayrettin dışında pek çok insanı da kaygılandırmıştır. Bu insanlar arasında Hayrettin'in kayın pederi Abdul Paşa da yer almaktadır. O, başkentteki akrabalarına ve dostlarına Fehim Paşa'yı kötüleyici mektuplar yazar. Fehim Paşa, sergilediği tutumla onun kızının aile birliğinin bozulmasına neden olmuş, bir Arnavut soylusunu sıradan bir Çingene kızla eş değer tutmuştur.

Abdul Paşa'nın bu tavrı ilk bakışta olumsuzluk içermiş gibi gelse de gerçekte Fehim Paşa'nın pek çok insan tarafından sevilmediği görülmektedir. Pek çok düşmana sahip olan Fehim Paşa, bu dönemde geçmişte küçük düşürdüğü eski bir bakandan da darbe alır.

Fehim Paşa tipini eserin merkezine yerleştiren K. N. Leontyev, eski bakanın alaycı tavrını şu şekilde ifade eder.

“Onunla bir zamanlar dost olan bu yaşlı adam, ... ona bir arma gönderir: terazi ve kılıç, aşağıda ise Fransızca bir ifade. Pese et vaincl. Türkçede bu kelime, alçaktan daha kötü pezevenk anlamındadır”.³⁵

Bu aşağılanma ve toplumun çoğunluğu tarafından dışlanma sonucu, Fehim Paşa bölgeden ayrılır. Onun yerini Şakir Bey ile eski arkadaş olan yeni bir paşa alır. Yeni paşa, sorgusuz sualsiz Pembe'yi vilayetten göndermeye söz vermişse de Pembe'nin kendi isteği ile buradan ayrıldığını öğrenirler.

Şakir Bey, oğlunu Abdul Paşa'ya gönderir. Sonunda sevgi olmadan aile yeniden birleşir. Bu gönülsüz birleşmeden sonra Başbozuklara komuta eden Hayrettin, “... karanlık bir köprünün üzerindeki akşam yağmurunu ve solgun yüzlü Pembe'yi hayal ederken... uzak bir çalılıktan atılan bir Yunan kurşunu onun hayatına son verir. Hiçbir söz söylemeden atının üzerinden düşer. Başbozuklar dağılır, ancak iki yaşlı hizmetkar onun vücudunu babasına getirir. Hayrettin hayatını böyle bitirmiştir”.³⁶

Konstantin Leontyev'in eseri bir Arnavut soylusu ile bir Çingene kızın arasında yaşanan aşk macerası değildir. Bu eser, dönemin Balkan toplumuna tutulan bir ayna görevi görmektedir. Anlatımın başından sonuna dek bölgedeki pek çok halkın temsilcisine yer veren, ayrıca toplumun farklı kesimlerinden insanların portrelerini işleyen bir tavır sergilemektedir. Yahudi, Arnavut, Yunanlı, Çerkes, Türk, Fransız, Çingene ve Müslüman, Hristiyan gibi farklı toplumların temsilcileri olay örgüsü içinde yeri geldikçe ön plana çıkarlar.

Hayrettin'in uşağı, Arap Yusuf da bu farklı tiplerden biridir. Efendisine ihanet eden bu tipin yanı sıra yazarın Rus kökenli olmasından olsa gerek, cesur Rus tipi de anlatımında yerini almaktadır.

³⁵ K. N. Leontyev, *age.*, s.121.

³⁶ K. N. Leontyev, *age.*, s. 121.

K. N. Leontyev'in eserinin pek çok yerinde Türk kültürü içinde yer alan kelimelere yer vermektedir. Bu kelimelerin bir kısmı yönetim sistemiyle ilgilidir. Örneğin çiftlik, idare-meclisi, defterdar, muavin, mustesarif, zaptiye. Bazı kelimeler az sayıda da olsa gündelik hayata ait, giyim eşyalarının adıdır. Hikayenin sonunda bu tür kelimelerin anlamları verilmiştir.

Yazarın eserinde bu kelimeleri kullanması, onun sadece bölgede yaşayan insanları değil, aynı zamanda onların diline karşı da duyarlı olduğunu göstermektedir. Hikayede "sürgün", "puşt" ve "pezevenk" gibi kelimelerin anlamları hikayenin sonundaki sözlük bölümünde yer almamaktadır.

Yazar, bu kelimelerin anlamını okuyucusuna bırakmıştır ve metinde bu kelimelerin olumsuz anlamlar taşıdığı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Konstantin Leontyev, bir Slavyanofildir. O, kendi toplumunun diğer toplumlardan daha üstün görmeli ve ona daha çok değer vermelidir. Onun Balkan topraklarında yaşaması ve buradaki farklı kültürlerle tanışması, onun geçmişindeki düşünce yapısının zarar görmesine neden olmuştur. Artık K. Leontyev, kendi toplumunu seven, fakat bu toplumun eksikliklerini kabul eden milliyetçi bir kişiliktir. Bu yönüyle K. N. Leontyev yolun başındaki aşırı milliyetçi çizgideki arkadaşlarından ve görüşlerinden uzaklaşmıştır. Ayrıca kendi halkında olmayan, diğer halklarda gördüğü olumlu çizgiler onu heyecanlandırmakta, o kendi toplumunun da bu değerlere sahip olmasını arzulamaktadır.

Felsefi yazılarında bu görüşleri savunan Leontyev, edebi eserlerinde ise bir toplumun sahip olması gereken olumlu çizgilerle donanmış kahramanlar yaratmaktadır. Bu kahramanlardan biri de Hayrettin'dir. O, aldığı eğitim ve farklı yaşam koşulları nedeniyle toplumunun olumsuz yönlerinden uzaklaşmıştır. Bu bir arınma, bir temizlenme sürecinden geçiş sonrasında gerçekleşmiştir. Bu arınma için kişi farklı bir toplumun olumlu değer yargıları ile tanışmalı, kökeni ne olursa olsun tanıdığı her toplumdan olumlu yönler almalıdır.

Konstantin Nikolayeviç Leontyev'in yaşadığı dönem Rus edebiyatında yetenekli kalemlerin birbiri ardına ürettikleri bir dönemdir. Belki K. N. Leontyev'in kalemi onlar kadar güçlü değildi, fakat o düşüncelerine yer verdiği yazılarıyla kendi toplumundaki milliyetçi görüşlerin sorgulanmasını sağlamış, eserlerinde Ruslar dışında diğer halklara yer vermiş az sayıdaki yazar arasında ayrı bir yer almıştır.

Rusya'nın düşünce tarihinde yer alan Konstantin Nikolayeviç Leontyev, yukarıda belirttiğimiz yönleriyle kendi toplumunun düşünce tarihinden öncü bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- BERDYAYEV N., "Diplomatiçeskaya Slujba Na Vostoke", **Oçerk İstorii Russkoy Religioznoy Mıslı**, YMCA- Press, Paris 1926.
- , "Epistolıarnıy Dialog O Dostoevskom K. N. Leontyeva i V. V. Rozanova", **Dostoyevskiy. Materialı i İssledovaniya**, S- Petersburg 2005, c. 17, ss. 129- 144.
- GORİNOV M. M., **Gosudarstvennaya i Obşçestvennaya Deyatelnost N. P. İgnatyeva (1879-1908 gg)**, Moskova 2007 (doktora tezi özeti).

- HATUNTSEV S. V., **Konstantin Leontyev: İntellektualnaya Biografiya (1850- 1874 gg)**, S.- Petersburg, 2007, Alateyya. Yayıncılık.
- LEONTYEV K. N., “Pembe. Povest Epir- Albanskoy Jizni”, **Polnoe Sobranie Soçineniy i Pisma**, S. Petersburg, 2001, c. 3, ss. 88- 146.
- , “Vizantizm i Slavyanstvo”, **Çteniya İmperatorskom Obşçestve İstorii i drevnostey Rossiyskoy Pri Moskovskom Universitete**, Moskova, 1875, No 3.
- MİRSKİY D. S., “Konstantin Leontyev”, **İstoriya Russkoy Literaturi S Drevneyşih Vremen Do 1925 Goda**, Overseas Publications İnterchange Ld, Londra, 1992.
- OSMAÇKO S. G., “İstoriko- Kulturniy İdeal K. N. Leontyeva: Kritiçeskiy Analiz v Trudah mısliteley i istorikov bogoslovskogo napravleniy”, **Yaroslavskiy Pedagogiçeskiy Vestnik**, No 4, c. I (Gumanitarne Nauki), 2010, ss. 18- 27.
- ZENKOVSKİY V. V., **İstoriya Russkoy Filosofii**, Akademiçeskiy proekt, Raritet, Moskova 2001.